

Цимбалару Анжеліка Дмитрівна,
доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник
лабораторії початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
Київ, Україна

Дидактична модель освітнього простору у НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад І ступеня»

Резюме. У статті презентується варіативна дидактична модель, яка відображає специфіку освітнього простору молодших школярів у такому типі загальноосвітнього навчального закладу як навчально-виховний комплекс «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад І ступеня». У моделі розкриваються три компоненти – структурування навчального процесу, організація навчальної взаємодії, зонування і обладнання шкільних приміщень для забезпечення різноманітності і варіативності навчальної взаємодії.

Ключові слова: освітній простір в школі І ступеня, моделювання освітнього простору.

Постановка проблеми. Курс модернізації загальноосвітніх навчальних закладів, який передбачає центрованість на учневі, потребує розроблення відповідних моделей освітнього простору і передусім у школі І ступеня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукової розвідки (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Крилова, О. Леонтєв, В. Мелешко, В. Панов, В. Рубцов, С. Рубінштейн, О. Савченко, В. Слободчиков, І. Улановська, В. Ясвін та ін.) засвідчили наявність резервів для модифікації освітнього простору відповідно до умов функціонування різних типів початкових шкіл з урахуванням особливостей закладу, а саме: контингенту і кількісного складу учнів, забезпеченості фахівцями, можливостей для функціонування у режимі повного дня або організації роботи групи продовженого дня, потреби у нових навчальних предметах або поглибленому вивченні окремих з переліку наявних тощо.

Формулювання цілей статті. Зважаючи на те, що однією з найпоширеніших в

Україні шкіл I ступеня є НВК «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад I ступеня» (за даними МОН України станом на вересень 2012 р. – це 2425 закладів), одна з варіативних моделей освітнього простору молодших школярів розроблялась саме для цього типу.

Вибір компонентів розгортання моделі обумовлений потребою врахування *особливостей навчальної діяльності школярів, специфіки функціонування певного типу навчального закладу і дотримання ергономічної умови організації навчальної взаємодії* учнів з освітнім середовищем. Відповідно було визначено три взаємозв'язані компоненти: ***структурування навчального процесу*** (окреслює терміни й узгоджену тематику соціокультурних педагогічних ситуацій і змістові аспекти навчання, презентує відповідний розклад занять), ***організація навчальної взаємодії школярів*** (ілюструє механізми врахування індивідуальних особливостей провідного виду діяльності молодших школярів – навчальної – на кожному етапі навчального процесу), ***зонування й обладнання шкільних приміщень*** (демонструє різноманітність і варіативність видів навчальної взаємодії школярів з об'єктами шкільного середовища).

Виклад основного матеріалу. Найважливіші особливості НВК знайшли відображення у кожному з компонентів варіативної моделі. Передусім опишемо ***структурування навчального процесу***. Його обумовлює гнучкий («плаваючий», нестатичний) розклад уроків. Матрицю його побудови подано у таблиці 1.

У ході експериментальної роботи встановлено, що в моделі цього типу школи I ступеня у якості домінувальних доцільним є вибір таких предметів, як *українська мова* (інтегрується для вивчення відповідних тем з іншими предметами мовного циклу – іноземної, національних меншин), *літературне читання*, *математика* і *природознавство*. Його визначає можливість, але не обов'язковість, для циклічності такого розкладу – із домінуванням кожного з визначених навчальних предметів у певній послідовності. Головним у такому структуруванні є виконання державних вимог щодо кількості годин, передбачених навчальними програмами для кожного предмета певного класу на навчальний рік.

**Матриця побудови розкладу занять одного класу на тиждень для
концентрації уваги школярів на домінувальному предметі
(на якому відбувається вивчення нового)**

Пн.	Вт.	Ср.	Чт.	Пт.
домінувальний предмет (вивчення нового) 2 (3) год.	домінувальний предмет (повторення) 1 (2) год.	математика фізкультура природознавство музичне мистецтво один із предметів	домінувальний предмет – синхронізується по всіх класах (контроль і корекція) 1 год.	домінувальний предмет (презентація й оцінювання) 1 год.
2 (1) інших навчальних предметів по 1 год.	3 (2) інших навчальних предметів по 1 год.	мовного циклу (закріплення теми засобами кожного з предметів) по 1 год.	3-4 інших навчальних предметів по 1 год.	2-3 інших навчальних предметів по 1 год. і класна година

Розклад занять із домінуванням навчального предмета, на якому презентуватимуть новий матеріал, на навчальний період, тривалість якого окреслена соціокультурною ситуацією, передбачає занурення у проблему. Зазначимо, що на відміну від традиційного, цей розклад не вказує на певну послідовність уроків кожного з навчальних предметів. Вивчення певної теми з предмета, обраного як домінувального, відбувається на уроках (заняттях), які структурують, наприклад, у пари. Водночас кількість годин загального навантаження для кожного навчального предмета для цього розкладу, як і для традиційного, регламентують Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання ЗНЗ та організації навчально-виховного процесу (ДсанПіН 5.5.2.008-01 Лист МОН України № 1/12-1459 від 05. 06. 2001; Постанова Державної санітарно-епідеміологічної служби МОЗ України № 63 від 14.08.2001), Державний стандарт початкової загальної освіти (Типові навчальні плани) і навчальні програми.

Подальше розгортання моделі потребує опису такого її компонента як **організація навчальної взаємодії школярів**. Вона відбувається відповідно до певного етапу навчального процесу: *вивчення нового – повторення – закріплення –*

контролю – корекції. Так, вивчення нового матеріалу в моделі передбачено подачею його блоками протягом 1-3 академічних годин (залежно від складності теми, а також особливостей сприймання дітьми наявного у школі контингенту). Матеріал презентують, організовуючи навчальну взаємодію у групах, які утворюють за результатами виявлення індивідуальних особливостей школярів за провідним каналом сприймання навчального матеріалу. Моделлю передбачена організація діяльності кожного учня в межах усіх груп (аудіального, візуального і кінестетичного сприймання). Робота школярів у кожній групі регламентована у часі (до 7 хв) і може мати кілька серій (до 3, залежно від складності теми). Кожну наступну серію організовують на вищому за попередній рівні складності. Перехід учнів для роботи в інші групи під час заняття має супроводжуватись або спеціально організованими кількахвилинними перервами, або виконанням завдань, змістовно і концептуально узгоджених з іншими навчальними предметами, зазначеними у розкладі на день. Це можуть бути уроки фізичної культури, основ здоров'я, трудового навчання, музичного мистецтва та ін. Але головне, що їх планують як логічне продовження роботи за темою домінуючого навчального предмета, що уможлиблюється завдяки наскрізній темі, яка визначає соціокультурну ситуацію. Зазначимо, що такий підхід обумовлений і багатопредметністю навчання в початковій школі, де наявні групи предметів, що передусім передбачають роботу зі знаковою системою (теоретичної спрямованості, які й обирають у якості домінуючих) і ті, що безпосередньо спрямовані на вироблення умінь (практичної спрямованості). Так, у 1 класі однієї з експериментальних шкіл під час створення соціокультурної педагогічної ситуації з теми «Я і моя родина» на уроках навчання грамоти вивчали букву «ем», звуки [м] [м'], письмо букв М, м, слова *мама*; з позакласного читання ознайомилися з колисковими піснями, а розвиток мовлення відбувався на матеріалі складання діалогу між членами родини за малюнками; на уроці трудового навчання вчилися доглядати за одягом і взуттям; на уроці фізичної культури розучували рухливі ігри для активного сімейного відпочинку; на уроці з основ здоров'я опановували тему «Піклування про здоров'я в сім'ї».

Зважаючи на зазначене, у моделі окреслено орієнтовну траєкторію руху школяра протягом навчального дня (рис. 1): за двома колами – спочатку за внутрішнім, потім за зовнішнім або середній варіант. Зауважимо, що в моделі передбачені можливості для вибору варіанту траєкторії як під час вивчення різних тем у межах одного навчального предмета, так і інших, обраних у якості домінуючих.

Рис. 1. Траєкторії руху учня протягом навчального дня під час вивчення нового матеріалу за домінуючим навчальним предметом

Реалізація наступного етапу – *повторення матеріалу* – у моделі передбачена через організацію роботи груп, утворених за результатами виявлення *особливостей опрацювання учнями навчального матеріалу* (з аналітичним і синтетичним типом мислення), а також організацією міжособистісної взаємодії учасників кожної групи під час роботи в командах (або парах) змішаного типу. Траєкторію руху школярів на цьому етапі будують за аналогією, запропонованою у рис. 1: поперемінна робота у трьох групах (внутрішнє коло) і потім виконання завдань з інших навчальних предметів (зовнішнє коло) або варіант руху за середнім колом.

Організація навчальної взаємодії на етапі *закріплення* вивченого матеріалу в моделі передбачає роботу учнів у п'яти групах, які утворюють за результатами виявлення *провідного стилю* їхньої навчальної діяльності. Ефективній роботі цих груп сприяє побудова (за презентованою у моделі матрицею) розкладу занять. Для даного етапу його складають таким чином, щоб протягом уроку (заняття) активізувати учнів певної групи, утвореної за особливостями стилю навчальної діяльності: на уроках математики – дітей із логіко-математичним, на уроках з предметів мовного циклу – з вербально-лінгвістичним, на уроках фізкультури – з моторно-рухливим, на уроках музики – з музично-ритмічним й на уроках природознавства – з натуралістичним (дослідження об'єктів природи). Цим передбачена зміна позицій школярів. Під час роботи в одній групі вона буде суб'єктною (учні виконуватимуть роль тих, хто навчає), а в інших – об'єктною (учні виступатимуть у ролі тих, кого навчають). Так, на уроці математики координатори діяльності кожної групи – це діти з домінуванням логіко-математичного стилю, на уроці фізкультури – з моторно-рухливим.

Для реалізації наступного етапу навчального процесу в моделі передбачені уроки (заняття) з попередньої *перевірки* (само- або взаємо-) і *корекції* результатів вивчення матеріалу, презентованого на домінувальному предметі. Це передбачає вибір учнями перевіркою роботи певного рівня складності, виявлення рівня своїх навчальних досягнень і визначення стратегії та планування роботи щодо покращення одержаних результатів (за потребою) шляхом організації діяльності із залученням учнів наступних (для 1, 2 і 3) класів своєї школи й основної ланки іншої (передусім для 4 класів), дорослих – батьків, фахівців, інших працівників закладу (бібліотекар, психолог, соціальний працівник, вихователі та ін.), з джерелами інформації, іншими *затребуваними об'єктами*. Наприклад, якщо домінувальний предмет – читання, готуючись до спільного свята з вихованцями підготовчої групи дитячого садочка, окремі учні інформують дошкільнят про те, як краще запам'ятати текст пісні (вірша, роль героя для вистави та ін.) і вивчають його разом із ними за презентованим алгоритмом, працюють над виразністю, правильністю тощо. В цей час інші учні складають вірші, працюючи самостійно

або у групах, парах разом зі старшими дітьми або дорослими (члени родини, запрошені фахівці, старшокласники, які друкують свої твори в місцевій періодиці, інших виданнях).

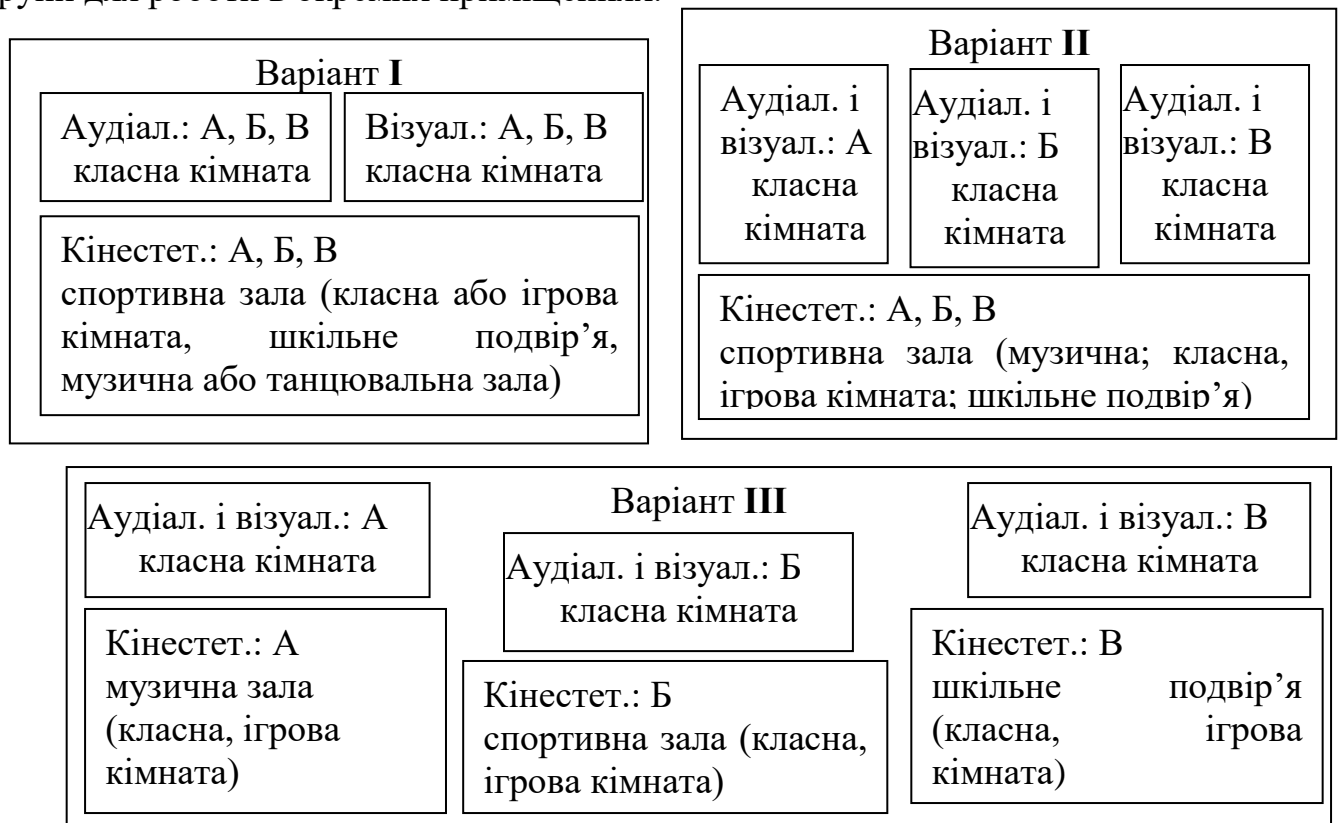
У цей період домінувальний предмет синхронізують у розкладі з вивченням відповідного навчального предмета в усіх інших класах НВК. Це дає можливість залучати старших школярів (3 класу – для 2, а 4 – для 3) до перевірки результатів і консультативної допомоги щодо їх покращення і водночас забезпечує зміни їхньої позиції у міжособистісній взаємодії з ролі учнів на тих, хто навчає. Для ефективної реалізації такої взаємодії в моделі передбачена і синхронізація вчителями у календарних планах вивчення спільних тем у кожній із навчальних дисциплін у всіх класах НВК. Це відкриває можливості для різноманітних комбінацій об'єднання класів: для проведення уроків з однієї теми на паралелі й організації міжособистісної взаємодії школярів з учнями інших класів, які опрацьовують навчальний матеріал за цією ж темою. Розширення кола навчальної взаємодії передбачено в моделі і шляхом використання матеріально-технічної бази інших шкіл, залучення їх учнів і педагогів завдяки встановленню міжшкільної мережевої комунікації.

Наступний етап навчального процесу – *презентація й оцінювання результатів* роботи – у моделі передбачає оприлюднення власних навчальних досягнень (за обраною формою – свято, вистава, збори та ін.), сприйняття суджень щодо їх рівня і зіставлення з власними переконаннями в їх особистісній цінності і вагомості, а також побудову планів на наступний навчальний період (за іншою темою, яка визначає створення соціокультурної педагогічної ситуації, й іншим домінувальним навчальним предметом). Під час вибору учнями очікуваних продуктів і результатів кожен з них визначає, що хотів би покращити у попередніх. Так, для розвитку навичок розв'язування задач, коли домінувальним предметом у розкладі буде читання, учень може обрати роботу над створенням мінізадачника з задачами, які складатиме на основі подій у казках, інших творах, які прочитав, або віршованими задачами, які відшукав у дитячій періодиці, іншій літературі. Безперечно, що основне завдання роботи над складанням такого

задачника – розв’язування обраних задач.

Наступний компонент варіативної моделі освітнього простору в НВК презентує можливості для інтенсифікації й оптимізації взаємодії учнів з освітнім середовищем відповідним *зонуванням і обладнанням шкільних приміщень*.

Так, для забезпечення роботи школярів за пропонованим у моделі структуруванням навчального процесу дібрано кілька варіантів *зонування* (рис. 2). Залежно від наявних можливостей, у школі обирають один із них або всі, реалізуючи поперемінно. За першим варіантом організацію роботи груп аудіального, візуального і кінестетичного сприймання навчального матеріалу дітьми трьох класів на паралелі (А, Б, В) здійснюють шляхом їх об’єднання у групи для роботи в окремих приміщеннях.

Рис. 2. Варіанти зонування шкільних приміщень і території для організації взаємодії учнів, об’єднаних у групи за провідним каналом сприймання матеріалу (для трьох класів на одній паралелі – А, Б, В)

Вибір цього варіанту, який сприятиме розширенню кола міжособистісної взаємодії школярів з однолітками, здійснюють заклади, наявне обладнання приміщень яких відповідає виявленим індивідуальним особливостям –

лінгафонний кабінет; кабінет, оснащений відеоапаратурою і зала для рухливих занять.

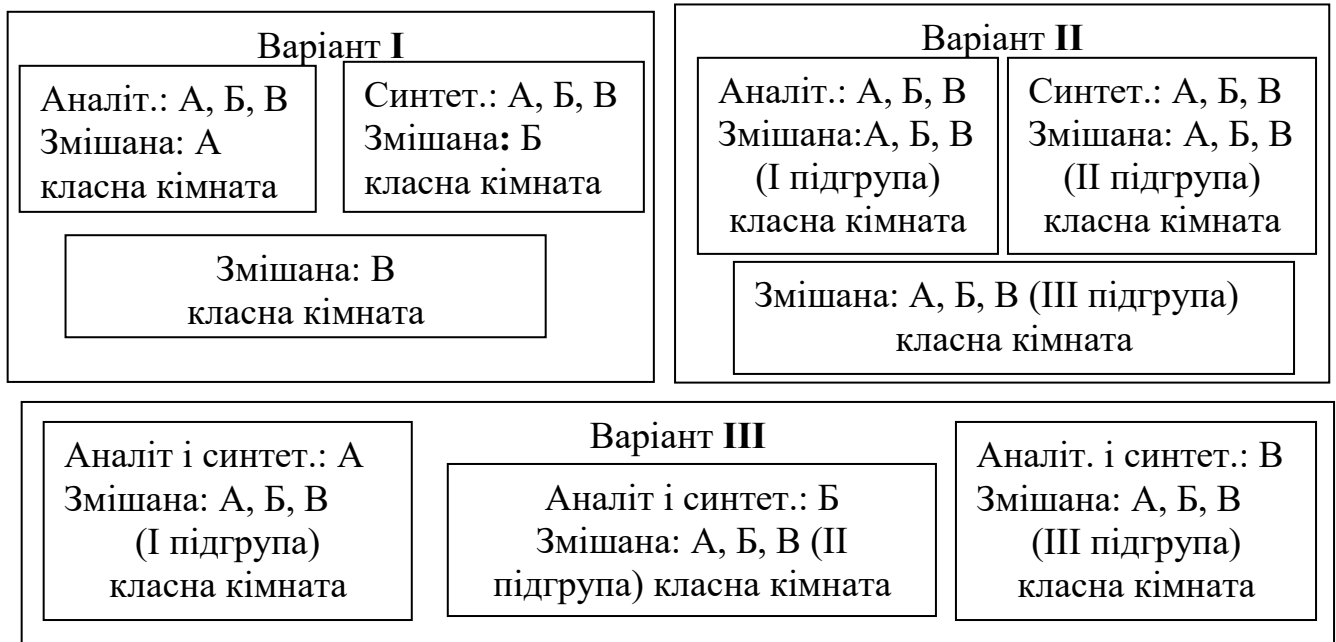
За другим варіантом зонування заняття для аудіального і візуального сприймання матеріалу учнями кожного класу проводять окремо, а для кінестетичного – об'єднують у одному приміщенні. За потребою, це може бути класна або ігрова кімната, спортивна чи музична зала, а також шкільне подвір'я. Для реалізації цього варіанту залучають ще одного педагога, крім класоводів. Це можливо за наявності у школі ставок вихователів або залучення волонтерів (батьків, педагогів-пенсіонерів).

За наступним варіантом зонування роботу груп дітей аудіального і візуального сприймання матеріалу учнями кожного класу організовують в одному приміщенні (класній кімнаті), а кінестетичного – в окремому. Школа обиратиме цей варіант за умов достатньої кількості відповідних приміщень і залучення вчителів, батьків-волонтерів або якщо працює в режимі повного дня. Можливий ще один варіант розміщення дітей, коли всі групи кожного класу працюють в одному приміщенні – класній кімнаті.

У моделі окреслена організація взаємодії дітей і у змішаних групах. Роботу проводять як окремо по класах, так і утворенням команд (трійок) на паралелі (у актовій, спортивній, музичній залі), а також різновікових угруповань, у тому числі через залучення учнів інших ЗНЗ як початкової, так і основної та старшої ланок.

Роботу в групах, створених за результатами виявлення домінуючого типу мислення школярів (рис. 3), зонують аналогічно, за трьома варіантами.

Пропоновані варіанти (на відміну від організації діяльності у групах аудіального, візуального і кінестетичного сприймання матеріалу, які працюють одночасно) вирізняє те, що у змішані групи дітей об'єднують після роботи у двох попередніх. Зауважимо, що не відображений на схемі варіант об'єднання в окремому приміщенні (спортивна, актова, музична зала тощо) для роботи у змішаних групах дітей усіх трьох класів на паралелі ефективний за умов, коли наповнюваність класів не перевищує 20 дітей або класів не більше двох на паралелі.

Рис. 3. Варіанти зонування шкільних приміщень для організації взаємодії учнів, об'єднаних у групи за домінуючим типом мислення (для трьох класів на одній паралелі – А, Б, В)

Для організації діяльності груп, утворених за провідним стилем навчальної діяльності, у моделі подано два варіанти (рис. 4).

Рис. 4. Варіанти зонування шкільних приміщень і території для організації взаємодії учнів, об'єднаних у групи за особливостями стилю навчальної діяльності (для трьох класів на одній паралелі – А, Б, В)

Перший передбачає об'єднання у відповідні групи дітей усіх класів на

паралелі і послідовну зміну диспозиції, у тому числі для роботи у п'яти змішаних групах. Другий – об'єднання для роботи в окремому приміщенні (спортивна, актова, музична зала) представників усіх класів на паралелі, у яких домінує музично-ритмічний і моторно-рухливий стилі. Моделлю не регламентується остаточний вибір лише одного з варіантів зонування. Для кожного навчального періоду він може бути іншим. Їх зміна сприятиме розширенню кола навчальної взаємодії учнів зі шкільним освітнім середовищем.

Ефективній організації роботи школярів у групах сприятиме передбачене у моделі відповідне *обладнання* шкільних приміщень. Його відбір регламентований Типовими переліками навчально-наочних посібників, технічних засобів навчання та обладнання загального призначення для ЗНЗ (2002 р.) і Базовим переліком засобів навчання та обладнання навчального і загального призначення для навчальних кабінетів початкової освіти (2006 р.). Ураховуючи, що в НВК зазвичай достатньо приміщень, у моделі передбачено оснащення окремих класних кімнат як кабінетів для візуального, аудіального і кінестетичного сприймання матеріалу учнями початкової школи. Кабінет для аудіального сприймання облаштовують лінгафонною системою і/або магнітофонами, програвачами, а також плеєрами (диктофонами) з навушниками. Кабінет для візуального сприймання матеріалу – інтерактивною дошкою, рідерами, планшетами і/або відеоапаратурою (телевізор, відеоплеєр тощо), навісними екранами. Для організації навчальної взаємодії дітей із домінуванням кінестетичного сприймання відповідно оснащують залу або класну кімнату – спортивний інвентар, письмове приладдя, комплекти для ручної праці тощо.

Висновки і перспективи. Таким чином, пропонована варіативна модель є вихідною для подальшої конкретизації з урахуванням особливостей функціонування кожного окремого закладу цього типу й обраного щабля проектування освітнього простору молодших школярів: локального, комбінаторного, комплексного, що знаходитиме відображення у субмоделях. Зазначимо, що школа І ступеня, яка працює в автономному режимі і має повний комплект класів, може обирати цю варіативну модель як найбільш відповідну до

умов її функціонування, які передусім полягають у можливостях конструювати навчальний процес незалежно від розкладу занять у основній і старшій ланках, а також у потребі в забезпеченні взаємодії молодших школярів з учнями 5-11 класів.

Tsymbalary A. D., Doctor of Pedagogical Sciences degree in the specialty 13.00.09 – The Theory of Education, Senior Researcher in the Laboratory of Elementary Education.

Didactic model of educational space in SPC "Preschool education - general education degree"

The Institute of Pedagogy of the NAPS of Ukraine, Kyiv. Str. Artema 52D. 04053.

The article presented Variable didactic model that reflects specific education area primary school children in this type of an educational institution as educational complex "Preschool education - general education degree." The model revealed three components - structured learning process, organization of educational interaction, zoning and equipment of school buildings to ensure diversity and variability of educational interaction.

Variable model of educational space in educational complex "Preschool education - general education degree" distinguishes flexible, not fixed within a school year schedule for the concentration of pupils during the school period covered within the socio-cultural situation, one of the subjects.

The educational process distinguishes unity topics sociocultural pedagogical situation throughout the institution, which aims to ensure effective interaction with students kindergarten pupils. Zoning school premises and grounds contribute to efficient organization of interaction of a class of students, in parallel, as well as all elementary level group set up by the results identify the individual characteristics of children, involvement in the educational process of high school students, subject teachers of other schools. This model provides a snap individual classrooms as rooms for visual and kinesthetic perception auditory and educational material younger students.

Key words: primary school educational space, modelling educational space.